

ANNE CHOMA

GENTLEMAN
JACK

ANNE CHOMA

**GENTLEMAN
JACK**

ANNE LISTER TITKOS ÉLETE

A fordítás alapja:

ANNE CHOMA

Gentleman Jack: The real Anne Lister

BBC Books, an imprint of Ebury Publishing

20 Vauxhall Bridge Road,

London SW1V 2SA

BBC Books is part of the Penguin Random House group of companies

Szöveg © Lookout Point Limited, 2019

A könyv a *Gentleman Jack* filmsorozathoz kapcsolódóan jelent meg, amelyet először a BBC One tűzött műsorra 2019-ben. A *Gentleman Jack* filmsorozat a Lookout Point és a BBC Studios produkciója, koprodukcióban az HBO-val.

Vezető producer: Sally Wainwright, Faith Penhale, Laura Lankester és Ben Irving

Producer: Phil Collinson

Rendezte: Sally Wainwright

Első kiadás: BBC Books, 2019

Az összes naplóátírat a szerző sajátja, az elsődleges forrásanyag felhasználásával, amely a Lister archívum alapján készült, amit a WYAS, Calderdale bocsátott rendelkezésre:

(SH:7/ML/E/26/2), (SH:7/ML/E/26/3), (SH:7/ML/E/1-24), (SH:7/ML/TR),

(SH:7/ML/MISC), (SH:3/MS), (SH:7/ML/5), (SH:2/M/1-6), (SH:2/CM), (SH:7/JN).

Fordította:

© Béres-Deák Rita, 2019

© Morvay Krisztina, 2019

Szerkesztette: Darida Benedek

Borítóadaptáció: Tabák Miklós

HVG Könyvek, Budapest, 2019

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Haulitus Anikó

www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-860-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részét tilos publikálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Mondat Nyomdaipari és Szolgáltató Kft.

Felelős vezető: Nagy László

Az LGBT-közösségnek ajánljuk könyvünket,
amellyel Anne Listernek és Ann Walkernek állítunk emléket,
akiknek volt bátorságuk és hitük a szívük követéséhez.

„Ne vesszünk el a részletekben és a szofizmákban.
A helyes útnak egyetlen iránya van, és akkor zavarodunk csak össze,
ha ide-oda kanyargunk rajta.”

Anne Lister, 1834. április 13.

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
BEVEZETŐ	13
1. FEJEZET	35
Ambíciók és szívfájdalmak Hastingsben	
2. FEJEZET	67
Shibden Hall, birtokháborítók, George Playforth halála, a lightcliffe-i Miss Walker és szentárgyalások Jeremiah Rawsonnal	
3. FEJEZET	93
Még mindig Miss Walker, Vere esküvője, a drága Anne néni, Anne egészsége és Shibden tévelygő bérlői	
4. FEJEZET	115
Az illem szabályai, előrelépés Miss Walkerrel, „Lady” Vere Cameron, egy új francia komorna, pénz és szén	
5. FEJEZET	133
Az első intó jelek és szexuális magabiztosság	

6. FEJEZET	157
Miss Walker nyögdécselő csókjai és idegi labilitása, John Booth tévedése és a gyanakvó Eliza Priestley	
7. FEJEZET	179
Kiruccanás Yorkba, Miss Walker rossz híreket kap	
8. FEJEZET	195
Ainsworth káplán, sértő ajánlat az erszényekkel, támadás Anne Lister ellen, bizonytalan év vége	
9. FEJEZET	229
Miss Walker elutazása, Catherine Rawson és utazási tervek	
10. FEJEZET	261
Halifax, London, Párizs és azon túl	
11. FEJEZET	287
Koppenhágában	
FINÁLÉ – ISTEN SZÍNE ELŐTT	305
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	319
VÉGJEGYZETEK	321
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	323
ILLUSZTRÁCIÓK	327

ELŐSZÓ

Anne Lister páratlan és magával ragadó. Elsősorban a naplójáról ismert a nagyszerű lesbikus szerető, aki titkosírással vetette papírra a szebbik nemmel megélt kalandjait. Ám számtalan más dolgot is érdemes tudnunk erről a rendkívüli nőről, aki minden tetteivel kíváncsiságot ébreszt.

Anne szokatlanul intelligens és figyelemre méltóan tetterős volt. Irigylésre méltó szenvedéllyel vetette magát az életbe. Amit nem zsúfolt bele tragikusan rövid negyvenkilenc évébe, arra valószínűleg nem is volt érdemes időt szánni. Kamaszkora végétől a halála előtti utolsó hónapig mindennap megszállott aprólékos-sággal le is jegyzett mindent, ébredéstől elalvásig. A részleteket meglátó, tökéletességre törekvő ember naplója az övé; a ragyogó elméjű nőé, akit lenyűgözött a világ és annak minden aprósága. A titkosított részek gyakran egy szenvedélyes emberi lény túláradó tudatfolyamába engednek betekintést, aki nem tudott mit kezdeni a rengeteg szellemi és testi energiával.

Anne ugyanolyan sokat olvasott, mint írt; zavarba ejtően sok témában volt naprakészen tájékozott. Született polihisztor; képes volt összetett információkat magába szívni, majd gyorsan feldolgozni és hatékonyan felhasználni. Játékos természete mind a birtokigazgatás szakmai területén, mind pedig a magánéletben, nők szeretőjeként is megmutatkozik. Ám Anne Listernek létezett egy árnyoldala is. Tekintélyelvű földbirtokosként szilárdan hitt

a hierarchikus társadalmi rendben. Szerény méretű birtoka (Anne soha nem volt gazdag) bővelkedett kőszénben, bányászai pedig kegyetlenül hosszú napokat dolgoztak embertelen körülmények között. Suranne¹ jegyezte meg találóan, amikor megkezdődtek a *Gentleman Jack* próbái: „Olyan, mint a Marmite.”² Az Anne Listert övező számos ellentmondás egyike, hogy korát jócskán megelőzve csodálatra méltóan viszonyult a homoszexualitásához, ám ugyanekkor (még abban a korban is) szörnyűnek számító módon érzéketlen árucikket látott a nincstelen osztályok tagjaiban.

Anne Lister túlélő volt egy olyan világban, amely könnyen kirekeszthette volna magából, láthatatlanná tehetné volna, ha kevésbé karakán. Ő azonban elég okos és magabiztos volt ahhoz, hogy olyan önazonosságot építsen fel magának, amelynek köszönhetően vakmerően, ambíciókkal és szabadságban élhet. Nem hagyta, hogy elutasítsák vagy keresztülnézzenek rajta pusztán a saját neme iránti vonzódása miatt. Robusztus testi egészsége mellé robusztus szellemi egészséget is kapott, és talán e pszichés erő révén tudta elfordítani a tekintetét mások nehézségeiről, amikor ez kényelmesebb volt neki. Természetesen ezen ellentmondások és ez az összetettség varázsolnak Anne Listerből ajándékot a drámaíróknak. Eliza Priestley állapította meg a *Gentleman Jack* első epizódjában, hogy akár szeretjük Anne Listert, akár nem, kétségkívül „nagyon szórakoztató”.

John Lister 1933-ban elhunyt, és Arthur McRea a halifaxi lakosoknak adományozott nagyvonalú hagyatékának köszönhetően Shibden Hall az első emlékeim óta az életem része. Kislány koromban édesapám, Harry Wainwright, a lelkes amatőr történész gyakran elhozott ide. Időnként felballagtunk a majorba és a folklórmúzeumba. Már akkor is imádtam Shibdent. Megérintette a lelkem. Bármilyen különösnek tűnjék is, a véletlen játéka, hogy tudjuk, egyszer a kiváló Anne Lister tulajdonában állt. A hetvenes évek elején senki nem beszélt Anne Listerről. Nem emlékszem

már, hol hallottam róla először, ám kamaszként egyre inkább szembesültem azzal, hogy élt egyszer Shibdenben egy rendkívüli asszony, ám az ottaniak valamiért nem szeretnek róla beszélni. Megváltozott azóta a világ, és ma már olyan időket élünk, hogy megünnepelhetjük a nőt, aki – közel kétszáz évvel ezelőtt – egy másik nőt vett el feleségül. És ünneplést érdemel Anne társa, Ann Walker is, akinek féltékenysége dacára volt bátorsága ahhoz, hogy nyíltan elkötelezze magát a nő mellett, aki elkápráztatta.

Tizenöt éve találkoztam Anne Chomával (egy olyan kezdeményezés kapcsán, amely megpróbálta nyomtatott formába rendezni Anne Lister naplóit), és összebarátkoztunk. Amikor a BBC és az HBO zöld lámpát adott a *Gentleman Jack*nek, megkértem Anne-t, hogy legyen a csapat tanácsadója, és ő csodálatos munkatársnak bizonyult. Ezúton szeretném megköszönni nemcsak a munkáját, hanem a támogatását is. Együtt másztuk meg a mi kis Vignemale-unket,³ majd ereszkedtünk le a túloldalán. A naplók hatalmas és összetett anyagnak bizonyultak. Az egy évadban bemutatott tizennyolc hónap feldolgozása és dramatizálása hatalmas feladat volt. Az egyik legnagyobb dilemmát az okozta, hogy mit *ne* használjunk fel – a választásainkat hosszasan megvitatuk Anne Chomával, és azért volt kivétel nélkül minden döntés fájdalmas, mert az egész anyag lenyűgöző. Épp ezért ez a könyv örömteli feladatot hivatott ellátni: kiegészíti a sorozatot azzal, hogy további részleteket ismertet Anne Lister rendkívüli életének ebből a különösen drámai időszakából.

SALLY WAINWRIGHT
The Café, Shibden Park
2018. október 7., vasárnap

The code used in Anne Lister's journal

A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

2
(
)
0
3
v
r
p
4
4
-
d
-
/
5
+
||
P
=
~
6
g
8
w
7
9

bb = t
cc = 7
ee = i
ff = o

ll = :

nn = l
oo = !
pp = †

rr = p
ss = s
tt = t

Mr
Mrs
Miss
th
sh
ch
and

x
æ
œ
✓
^
v
x

Underlining of a letter } = repetition
Dot above a letter }

R.W. Sharpe 20 November 2003

Anne Lister titkos kódjeleinek megfejtése

© Nyugat-Yorkshire-i Archívumtár

BEVEZETŐ

*„A saját kezembe vettem a sorsom,
és ti ne higgyetek el semmit, amit nem tőlem hallotok.
Tudom jól, mit gondol majd a világ, de meglehet,
téved az egész világ”*

Belegondolni is fájdalmas abba, hogy ha Anne Lister akár csak egy évvel túléli a negyvenkilencedik születésnapját, akkor talán fényképen is láthatjuk, hogyan nézett ki valójában. Otthonában, a halifaxi Shibden Hallban találunk róla néhány portrét. Az egyik széles, huncut arcú kislányként ábrázolja. Első pillantásra nehéz eldönteni, hogy fiút vagy lányt látunk-e. Arca két oldalán a haja szorosan lesimított, rövid csigákban kunkorodik, ám ezt leszámítva nincs benne semmi modorosság. Öltözete egyszerűségét és unalmasságát egyetlen szín enyhíti, a lazán a nyaka köré vetett piros sál. Ajakcsücsörítése és dőlyfös tekintete visszaköszön egy másik, az immár felnőtt Anne-t ábrázoló portréről is, amelyen a gyermekkori képhez hasonlóan középen elválasztott, szorosan lesimított, oldalloknis frizurát visel, a szemöldöke pedig feltűnően sűrű. Ruházata ezúttal jellegzetesebb. A sötét nagykabát felett ki-

villan a fehér ing fodros gallérja, büszke tartásba, felfelé kényszerítve állát. A kép csábító, figyelemfelkeltően, ám stílusosan festették meg. Anne egyszerre tűnik jóképűnek és nőiesnek. Az acélos oldalpillantás ezúttal is magával ragadó. Ez az az összetéveszthetetlen, ikonikus kép, amellyel Anne Listert, Shibden Hall úrnőjét és egy ötmillió szavas napló termékeny íróját azonosítjuk.

Anne pontosan tudta, milyen külsőt akar mutatni a világnak. Az elképzelései és kényelemszeretete határozta meg az öltözködési stílusát. Elutasított minden csinos vagy nőies ruhadarabot. Nem volt hajlandó elfogadni a tizenkilencedik század masnik, főkötők, fodrok és loknik jellemezte nőideálját. Általában erősen kritizálta a női viseletet annak korlátozó természete miatt, mert „kényelmetlennek” és „vesződésesnek” tartotta. Sérelmezte, hogy a nyilvános találkozókön nagy főkötőket kellett hordani, „amelyektől szerencsétlen viselőik gyakran nem látnak és nem is hallanak tisztán” (1831. február 27.).

1817-től kezdve kizárólag fekete ruhát viselt, és a fogadalmat csak alkalmanként szegte meg, ha az illendőség megkívánta. Ezzel a döntésével hamar elhatárolódott a kortársaitól. Anne gyapjából készült nagykabátot hordott, egyszerű, fekete ruhát, vastag, fekete kamáslit és bőrcsizmát. Szokatlan jelenség volt, ahogy végigsétált Halifax szűk utcáin. A 164 cm magas nő tekintélyt parancsolón egyenes tartással és sebes léptekkel járt. Lapos mellű volt, és szerény 53 kg-ot nyomott. Mély hangon beszélt. Azt híresztelték róla, hogy viselkedése „úriemberes”. Gyakran gúnyolták és adtak neki csúfnevet olyanok, akiket ő „otrombának” vagy közönségesnek nevezett volna. Évtizedekkel a halála után ragasztották rá a „Gentleman Jack” elnevezést, amelyet Halifax néphagyománya megőrzött. A naplóiban nem találni utalást arra, hogy neki tudomása lett volna erről.

Azonban többször is megesett vele, hogy férfinak nézték. „Jómagam prémes nagykabátomban vonzom a figyelmet”, állapí-

totta meg, amikor Strasbourgon átutazóban ugyanazon a napon háromszor is férfinak nézték (Útinapló, 1827. június 22.). Egy másik alkalommal pedig felhívták a figyelmét arra, hogy a Rochdale-ből Halifaxba tartó postakocsi küldönce szerint úgy fest, mint egy „alsószoknyás férfi” (1833. június 28.).

Idővel megszokta, hogy nem kívánt figyelmet von magára az-zal, ha önmaga. 1806. november 27-én, tizenöt évesen azt írja gyermekkori naplójába, hogy „lovaglóban mentem el Mr. Stopford első koncertjére, ahol megbámultak és eredetinek tituláltak – megvetem az efféle figyelmet”. Egy másik alkalommal Mrs. Musgrave, a halifaxi lelkész felesége Anne „vastagon zsírozott csizmáját” teszi szóvá, védekezésre kényszerítve ezzel őt, mire Anne azt felelte, hogy „nincs olyan emelgetni való, rövid alsószoknyája, mint azoknak a hölgyeknek”, mert ahhoz „túl önálló” (1833. január 25.). Évekkel később, Shibden Hallban Anne megjegyezte, mennyire „nyilvánvalóan elképedt” építésze, Mr. Harper látogatóba érkező bátyja a szokatlan „öltözéke” láttán (1836. március 22.).

Mindez azonban mély sebet ütött Anne-ben: „Az engem legkevésbé ismerők a legigazságtalanabbak velem szemben” (1833. augusztus 2.). Noha a helyi közösség számos tagja gyanakodva vizslatta őt, és nem voltak túl elnézők a viselkedése és a stílusa iránt, néhányan mégis kedvesebbnek bizonyultak. Azt írta, hogy a halifaxiek megszokták a modorát és a „furcsaságait”. Egy helybéli ismerőse viccelődve megemlítette előtte, hogy a világ nem lenne képes megbirkózni két Anne Listerrel, és épp elég egy, aki ilyen „excentrikus pályán” mozog (1835. február 11.).

Anne 1791-ben született Halifaxban, egy szerény vagyonú, földbirtokos yorkshire-i családba. Különc gyerek volt, pajkos és energiával teli. Olyannyira kilógott a sorból, hogy az édesanyja, Rebecca és édesapja, Jeremy csak nehezen tudta megoldani a felügyeletét. Amikor éjjel az igazak álmát kellett volna aludnia,

akkor a hálószoabaablakon keresztül elszökött a rá vigyázó cseléd-lánytól, ki a legközelebbi városba, hogy „rossz” dolgokat lásson. Szellemi képességeihez azonban soha nem fért kétség. Okos volt, és első iskolájában, Riponban az egyik tanára „rendkívülinek” nevezte. Jeleskedett matematikában, a klasszikusok olvasásában, mi több, Vergiliust, Homéroszt és Tacitust a kedvenc ókori költői közé sorolta. Tizenegy évesen elég koraérett volt ahhoz, hogy „ifjú zseninek” nevezze magát, mintha már akkor érezte volna, hogy sokkal többre hivatott a kiszámítható és konvencionális életnél (1803. február 3.).

1805-ben – Anne tizennégy éves volt ekkor – elküldték a yorki Manor House bentlakásos iskolába. Azt remélték, hogy az intézményi fegyelem talán megzabolázza majd a benne tomboló energiát. A terv nem vált be, mivel volt Anne énjének egy olyan része, amely kiemelte a különbözőségét, és befolyásolta az iskolai tartózkodását és magatartását. Testileg és érzelmileg is a lányokhoz vonzódott. A Manor House iskolában létesítette első szexuális kapcsolatát egy másik lánnyal, Eliza Raine-nel. Hamarosan eltanácsolták; nem csupán az Elizával elmélyülő (és zavaró) kapcsolata, hanem a más lányokra bomlasztóan ható viselkedése miatt is.

Az elkövetkező években Anne egyre több időt töltött Anne nénikéjével és James bácsikájával Shibden Hallban, a Halifax peremterületén fekvő csinos, vidéki birtokon. A tőlük kapott szeretet és törődés hatására kivirult. A szigorú és pedáns tanulás időszaka kezdődött, Anne napjai pedig szervezetté és tartalmassá váltak. Rendszeres, kimerítő testgyakorlatokat végzett, és gondosan időzítette napi sétáit is. Hamarosan részt vállalt a birtok igazgatásából is, és kitanulta a gazdálkodást. Mindent elolvasott, hogy a tudását gyarapítsa. A gyakorlati ismereteit a földeken, a munkások mellett dolgozva szerezte meg. 1815-ben, huszonnégy

évesen végleg beköltözött Shibden Hallba, és a déli fekvésű Kék Szoba lett az otthona.

A szerencse is az ő pártjára állt. James bácsikája 1826-ban bekövetkező halála után Anne örökölte meg Shibdent. Mivel már bizonyította, hogy van érzéke a birtokigazgatáshoz, a föld és a belőle származó jövedelem végül az övé lett. Noha a teljes tulajdonjog csak 1836-ban száll rá, a nagynénje és apja halálát követően, akik mindketten haszonélvezeti jogot és jövedelmet kaptak a birtok és a major után, az öröklés olyan mérföldkövet jelentett, amely megváltoztatta az életét.

Anne-t nem váratlanul érte az örökség. A tulajdonjog átruházása hosszú és gondosan előkészített terv részét képezte. Apja 1822-ben elárulta neki, hogy ha túléli bátyját (Anne James nevű bácsikáját), akkor újabb boltíves folyosót építtet a házhoz vezető út alá. Anne ekkor szélesebben kivitelezte első cselekvési tervét, hogy megóvja és biztosítsa jövőbeni örökségét. Kapott a lehetőségen, és beszámolt apja költséges, rosszul átgondolt átalakítási ambícióiról nagybátyjának, akit azonnal meg is kért, hogy *[az ő javára]* „írja alá a végrendeletet”, mert így lesz „minden biztonságos” *[Anne számára]* (1822. július 8.).

Mivel Anne nénikéje és apja, Jeremy továbbra is kapott jövedelmet a birtok után, nem állt túl sok pénz a rendelkezésére. A nagybátyja halála után még sok éven keresztül kellett a barátai és apja támogatására szorítkoznia ahhoz, hogy anyagilag a felszínen maradjon. Bosszúságára mindig egyezsége kellett jutnia Jeremyvel, ha fejleszteni akarta a házat. Be kellett osztania minden pennyt, egyensúlyban tartania a költségvetést és újraszegnie a régi ruháit. Felismerte azonban, hogy egy olyan társadalomban, amely csak nagyon kevés szerepet kínál a nőknek – rendszerint a feleségét, az anyáét, a nevelőnőét vagy az öreg cselédét –, az ölébe cseppent örökség szabadítja ki a családi élet beszűkült világából.

Anne-nek egyetlen testvére maradt életben, a húga, Marian. Ám az ő üzleti bátorságával vagy intellektusával versenyezni képtelen lány a nővére árnyékában élte az életét. Féltékeny volt Anne örökségére, és az érzés hosszú évekig megmaradt. Három öccse még kisgyerekként halt meg, a bátyja, Sam pedig a hadseregben vesztette életét, így Anne elkerülte a vérvonal férfiágának kedvező szigorú örökösödési törvényeket. Ha Sam életben marad, ő lett volna Shibden természetes örököse, és abban az esetben Anne megélhetése és lakhatása tőle függött volna.

Mégis, örökség ide vagy oda, Anne egész életében az anyagi függetlenségre törekedett azzal, hogy régi ambíciójának megvalósításával megpróbált megélhetést kovácsolni az írásból. Tervezte klasszikus művek fordítását és az utazásai papírra vetését, azonban életében egyetlen saját műve sem jelent meg nyomtatásban.

A hatékony, okos, és ösztönösen tehetséges birtok- és vagyongondozó Anne volt a természetes választás Shibden óriási feladatot jelentő vezetésére. James bácsikáját nemcsak a haszonbérletek meghosszabbításával és az engedetlen bérlők megregulálásával nyűgözte le, hanem azt is tudta a lányról, hogy soha nem megy férjhez, tehát nem oszlik meg a birtok sem. Beszélgetéseik során Anne nem hagyott kétséget afelől, hogy érzelmi és szexuális irányultsága a nők iránt még az eshetőségét is kizárja egy férfival való házasságkötésnek, amely esetben minden vagyonát elveszítette volna. További négy évtizedet kellett még várni ahhoz, hogy 1870-ben – Anne halála után harminc évvel – beiktassák a Married Women's Property Actet (házasságok törvénye), amely a házasságot követően biztosította a vagyon megtartását és öröklését. Így hát, akármilyen meglepőnek tűnjen is napjainkban, Anne Lister lesbikus volta (amire akkoriban sem elnevezés, sem jogi titulus nem létezett) létfontosságú szerepet játszott abban, hogy megőrizhette a vagyonát egy olyan korban,

amikor ez egy nő esetében lehetetlennek számított. Még inkább rendkívüli, hogy James bácsika 1826-ban megértette és felismerte mindezt.

Anne földbirtokossá válása után új és erős identitást alakított ki magának, amely láthatóbbá tette a férfiak uralta halifaxi üzleti közösségben – különösen az olyan helybéliek mellett, mint Mr. Cristopher Rawson, a Rawson család legidősebb fia, akit Anne kislány korától ismert. Cristopher Rawson nemcsak a város főbankára volt, hanem békebíró, földtulajdonos és profitra éhes szénmágnás is. Évekkel később, amikor a szénbányászattal kapcsolatos bonyolult alkudozásokra került sor közöttük, Anne kereskedelmi és üzleti éleslátásával sok borsot tört a férfi és annak öccse, Jeremiah orra alá.

A földbirtokos szerep illeté ahhoz, amit ő „természetes tory”⁴ politikának nevezett. Anne hitt abban, hogy a társadalmi döntések meghozásához szükséges erőt a földbirtokosok kezében kell tartani; e tekintetben hagyományos gondolkodó volt. A régi rend képviselőjeként a földbirtokos és a bérlő közötti éles elhatárolódás mellett szállt síkra. Nehezményezte az 1832-es, első választójogi törvény (Reform Bill) elfogadását, amely több demokratikus hatalmat ruházott az ingatlant nem birtokló férfiakra, tehát a polgárságra. Megvetette a több szabadságért harcoló munkásosztálybeli radikálisokat és az ügyüket támogató szomszédait is. Amikor eljutott hozzá a hír, hogy radikális izgatókat is előljáróvá választhatnak Nyugat-Yorkshire-ben, csípősen megjegyezte, hogy „milyen pimasz abszurditás” ez (1836. február 29.). Amíg a választójogi törvény beiktatásával néhány férfi bérlője már szavazhatott a választásokon, Anne-nek természetesen nem volt erre lehetősége. Mivel azonban a szavazás nem volt titkos, továbbra is teljes mértékben gyakorolhatta földbirtokosi hatalmát. Kilakoltatással fenyegette meg azokat, akik nem az ő akarata szerint szavaznak – a konzervatív kékre.

Anne-ben már a kezdetektől szeretem-gyűlölöm kapcsolat alakult ki új örökségével. Shibden régies, romantikus környezetben, még a tizenötödik század elején épült ház volt. Listerek generációi, lelkészek, gyógyszerészek, posztógyárosok, földművesek, ügyvédek és tanárok nevezték egykor az otthonuknak. Büszke volt a majorság régre nyúló történetére, noha merő sznobizmusból elhatárolódott a családjá azon ágától, amely a múltban kapcsolatban állt a ruhaiparral vagy „iparral”, ahogy ő nevezte. Jó szerencséje ellenére gyakran kesergett a kúriabeli élet miatt, amely meglátása szerint tele volt „formátlansággal és nyűggel” (1833. június 6.).

Az erdős völgyben, egy domb lábánál fekvő legelő mellett fészkelő Shibden nyirkos, hideg és huzatos lakhely lehetett. Nagykabát, takaró, vastag szövésű pamutköntös, régi újságpapírral kibélelt ablakkeret – mindegyiket használták Shibden Hallban, hogy megpróbálják velük kirekeszteni a csípős nyugati szelet. Mindennek ellenére Anne rendíthetetlenül hűséges maradt a Hallhoz. Évek múltán kidolgozott egy tervet a nyikorgó padlódeszkák és az ütött-kopott, alacsony mennyezetű szobák renoválására. Egy sokkal nagyszabásúbb épületté akarta alakítani a házat – amely jobban illik egy hozzá hasonlóan távoli (és drága) utazásokra vállalkozó nőhöz, aki egyre feljebb kapaszkodik a György-kori társadalom ranglétráján.

Anne-t társadalmi és pénzügyi ambíciók is hajtották. Buzgón építgette kapcsolatait a nála magasabb osztályokba tartozókkal. Saját halifaxi családját „hervadónak” látta, mind vagyon, mind státusz tekintetében. Meg akarta változtatni ezt a képet, és terve első lépéseként a birtokot ipari potenciáljának maximalizálásával kívánta ismét jövedelmezővé tenni. Igazgatása alatt a kibérelt farmokat nagyobb hatékonysággal művelték, a bérleti szerződéseket megfelelően kezelték, a bérleti díjakat időben és

értékben is pontosan beszédtek. A későbbiekben a használaton kívüli Listerwick-akna és egy újabb bánya megnyitásával a birtok értékes széntartalékait tervezte hasznosítani.

Anne Lister természetesen a naplóiról a leghíresebb, amelyekben kínzó és nyílt részletességgel ír leszbikus szexualitásáról. A naplók – néhány gyerekkori, kitépett papírlapot és két kisebb munkafüzetet leszámítva – összesen huszonnégy fő kötetet tesznek ki; 7600 oldalt, 1816-tól kezdve egészen 1840-ben bekövetkező haláláig. Az egyes naplók külalakját a saját szükségleteihez alakította. A halifaxi könyvkereskedőnél, Mr. Whitelynél új naplóra leadott rendelése egyértelmű volt: „Egy negyedrért alakú, félkötéses könyv, a szokásos borjúbőr bevonattal, nem kevesebb, mint 370 oldallal” (1831. augusztus 27.). Az UNESCO ma már kiemelt jelentőségű dokumentumnak ismeri el a naplókat mint minden idők egyik leghosszabb társadalmi témájú fejtegetését. Ezenfelül 2011-ben Anne írásait beválasztották a közé a mindössze húsz egyedülálló tétel közé, amelyek bekerülhettek az UNESCO egyesült királyságbeli Világemlékezet Programjának archívumába.

Ezek a felnőttnaplók, amelyeket Anne 1816-ban, huszonöt évesen kezdett el írni, a gondolatai és érzései edényeivé és raktáraivá váltak. Mindegyik napló egy-egy titkos barát és bizalmas. Anne következetes önelemzése visszatükrözi a tizenkilencedik századelő kulturális korszellemét – az érzésen, a fogékonyságon és a felvilágosodás kora után megnyilvánuló individualizmus-érzeten keresztül feltérképezett, hiteles önazonosság után folytatott kutatást. Ő maga a naplókat magánemlékiratként jellemezte, írói stílusára pedig hatottak a tizenhetedik és a tizennyolcadik század vezető filozófusai, köztük John Locke, Jean-Jacques Rousseau és Immanuel Kant művei. Élt az útjába kerülő kiváltságos lehetőségekkel, így olyan tudásra és készségekre tett szert, ame-

lyek révén hitelesen és meggyőzően írhatott. Meg akarta írni és el akarta mesélni a saját történetét, ám döntően önmaga számára. A gondolatát is gyűlölte annak, hogy az általa „másodkezűnek” nevezett megjegyzésekkel félreértelmezik mondandóját:

„Ne feledjük, hogy a legközelebbi barátunk bizonyos mértékben a szavaink által ítélt meg bennünket, ezért különös figyelmet kell fordítanunk ezekre akkor, ha tudjuk, hogy nincsenek összhangban az érzéseinkkel, vagy igazságtalanok azokkal.”

1833. január 7.

Anne kétféle írásmóddal vetette papírra a gondolatait – „simairással” és „titkosírással”. Ez utóbbi a görög ábécé véletlenszerűen kiválasztott betűiből, számokból és szimbólumokból állt. Anne az információ elrejtését biztosító kódírással öncenzúrárt sejtet; mindezzel lényegében egy másik, önálló énjét ábrázolja, amely elkülönül a simairással szabadon áramló Anne-től. Ezt az ént bezárja az ezoterikus szimbólumok, számok és betűk összetett szerkezete. Elmondása szerint simairásos feljegyzései nem tartalmaznak következményekkel járó információt. A szexről, pénzről, testműködésről szóló leírásait, a felső tízezerről és a halifaxi lakosokról tett metsző megjegyzéseit – lényegében mindent, amit elrejtendőnek vélt – rejtjelezett. A titkosírásból fakadó biztonságos megnyilvánulás lehetősége az érzelmileg nehéz idők alatt hatalmas támogatást jelentett neki. „...mekkora vigasz a naplóm!” – írta. – „Hogy rejtjelezve mindent úgy írhatok le, ahogy történt; megszabadulhatok a terhes gondolatoktól, és ez megvigasztal – köszönöm, Istenem!” (1832. április 29.)

Anne fegyelmezetten és rendszerezetten írt. Azt mondta, hogy „a legnagyobb desideratum [*kíváncsi*] az állhatatosság” (1834. március 17.). Egyetlen pillanat sem volt az életében, amikor sérült

volna a forma, vagy kevesebbet vetett volna papírra – csupán következetes, részletes, mindennapi beszámolókat készített arról, amit tett, amit látott és érzett.

A naplók lehetőséget kínálnak az olvasónak arra, hogy időutazást tegyen egy letűnt világba, a mindennapok lenyűgöző és felvillanyozó részleteibe, amelyek máskülönben belevesznének a történelem homályába. Szerepel a szövegben Anne néni makacsul elfekélyesedett lába, amelyet „ezüstnitráttal”, indiai „narancsborskapszulával” és „ólomtapasszal” kezeltek (1836. május 21.), és olvashatunk arról is, ahogy Anne „kantraidin” afro-diziákumot rendel egy ideiglenesen libidó nélkül maradt és szexuális „rendszerelenségétől” szenvedő szeretőnek (1836. május 30.). Megtudjuk, hogy Halifaxben 1836-ban az állatorvost Jabus Fawthorpe-nak hívták, az ernyőárus hölgyet Yorkban Mrs. Beannek, a Shibdenbe kijáró halifaxi orvosok egyikét pedig dr. Mason Stanhope Kennynek. Megtudjuk azt is, hogy Anne a „zűrzsaváros” jelzővel illetve fegyelmezetlen személyzettől zsongó házáat (ő ugyanis jó, megbízható szolgálókra vágyott), és hogy 1836. június 7-én új eufemizmust talált ki a szeretőinek okozott orgazmusra: „ismét elhozni az urat”.

Anne Lister továbbá tizennégy kötetre rúgó útinaplót is írt. Vérbeli adrenalinfüggő volt. Megmászta a svájci hegyeket, alászállt Franciaország ezüstbányáiba, végigkúszta Skócia barlangjait, és idegen országok kihunyt vulkánjain sétált. Aludt svájci parasztnak pajtájában, és ott ült Dánia királyának és királynőjének a vacsorasztalánál. 1833-ban őt és vezetőjét hivatalosan is elismerték a francia Alpok Vignemale hegyének első meghódítóinak. Precíz feljegyzéseit emberekről és a helyekről általában a hepehupás utakon zötyögő hintó hátsó ülésén írta. Személyes feljegyzései gyakran vicces történetekről számoltak be, mint például 1834-ben arról az esetről, amikor Franciaországban három újonnan vásá-

rolt zsebkendőt az alsóneműjére tűzött, hogy elkerülje a vám-fizetést.

Anne éles megfigyelőképessége révén túllépett a lankás domb-oldalak és a csinos templomtornyok kiszámítható ábrázolásán. Behízelegte magát az emberek otthonába, hogy megismerje az életüket. Érdekes anekdotákat osztott meg híres személyekről, például Lord Byronról – a költőről, akit ő is imádott és nagyra becsült. Egyszer belebotlott egy házba, amelyben egykor Byron is megszállt, és rávette a „mogyoróbarna, tisztos farmer feleségét”, hogy mutassa meg neki a költő hálószobáját. Az asszony elárulta, hogy Byron jól fizető vendég volt. Anne pusztán kíváncsiságból meg akarta tudni, hogy mégis, mennyit fizetett – egy „Napoleon-aranyat”, vágta rá a feleség ragyogó arccal, és hozzátette, hogy „une telle manière” („micsoda modor”) társult még ehhez. Az emeleten a szolgálatkész asszony egy másik lakrészt is megmutatott, amelyet egy idős pár bérelt évi „9 vagy 10 Napoleon-aranyért”. Anne megírta, hogy a szobába lépve a nyolcvanéves, idős hölgy izgatottságában „ugrált, táncra perdült, és felvillantotta tökéletes fogsorát”. Távozás előtt Anne-t borral és süteménnyel kínálták, ő pedig annak rendje és módja szerint megemlítette naplójában a „jó emberek” nagylelkűségét (1827. augusztus 23.).

A külföldi utazás lehetővé tette, hogy Anne titokban hódolhasson kevésbé szokványos tudományos érdeklődéseinek, különösen az emberi anatómia területén. 1829 és 1831 között sikerült titkos szegmenst bevennie egy olyan tudományterületen, amelyről valóban hiányoztak a nők, részben azért, mert megértésére képtelennek tartották őket. A naplójának ez a szekciója elsősorban azon törekvéseit ábrázolja, amellyel a nyelven keresztül megpróbálja racionalizálni saját természetének összetettségét és önmagával kapcsolatos aggodalmait. A szövegek ezeken az oldalakon mint-

ha orvosi tények raktárává és felboncolt testrészek leírásává válnának, ahol mintha a halálon és az élettelen tetemen keresztül próbálna meg jobban hozzáférni saját életteli lényéhez.

Párizsban 1831-ben padlásszobát bérelt a Rive Gauche-on, ahová testrészeket szállítatott, hogy később felboncolja azokat. A bonckése alá került egy kar, egy fej és több magzat is. A szobájában életnagyságú csontvázat tartott, a minél gyorsabb tanulás érdekében. Részt vett minden nyilvános boncoláson, ahova csak bejuthatott. Füttyült a konvenciókra, és azokkal a kételyekkel sem foglalkozott, amelyek talán őt magát is elfogták azon alsószoknyás nők miatt, akik hatékonyabban „bánnak a késsel”. Az első boncolásból kapott leckéjét papírra vetette:

„Monsieur Julliard 13.30-kor érkezett, és 16.00-ig maradt. Segítettem neki mindent feltakarítani. Fiú magzat – nagyon kicsi –, talán 1,5 kg-ot nyom. Felnyitotta a hasat. A beleket tanulmányozta, majd megmutatta, hogy a herék hogyan csúsznak le a herezacskóba. Valahogy azonban nem túl alapos, és ha én is ilyen jól bánnék a késsel, szerintem hamarosan az övéhez hasonló vagy még nagyobb tudásra tennék szert.”

1831. február 18.

Anne a kor két olyan vezető tudósától tanult, akikkel össze is barátkozott – Georges Cuvier-vel és Étienne Geoffroy St-Hilaire-rel. Részt vett az evolúcióról és a vallás tudományban betöltött szerepéről szóló éles vitákban. Mindenben a tudás iránti olthatatlan szenvedélye vezérelte. Életét az olvasás és a tanulás iránti mohó étvágy uralta.

Egyértelmű volt, hogy a könyvek nagymértékben elősegítik szellemi jóllétét és személyes boldogságát. „Mi fogható a tudás-szerzéshez? – kérdezte egyszer. – Minden egyéb idelent nem más,

mint hiúság és a szellem zaklatása. A könyveim között boldog vagyok – nélkülük boldogtalan” (1829. május 2.). Az írott szó hatalmat ad, felvilágosít, és nevel. Anne szerint ez volt a mi „érintkezésünk a világgal, amely eltompította érzéseinket, gyanakvóvá és bizalmatlanná tett bennünket”, továbbá a könyvei közötti élet „érintetlenül őrizte meg a szívét”, és „nagyon kiélesítette az érzéseit” (1829. augusztus 2.).

Anne Lister írásos tanúvallomása természetesen szertefoszlatja a tizenkilencedik század szexualitásmentes nőalakjának mítoszát, és ettől válnak naplói igazán egyedülállóvá. A nők közötti kapcsolatok hallgatólagos elismerése akkoriban a „romantikus barátság” népszerű gondolatára korlátozódott. Anne azonban közölte az egyik barátjával, hogy „ég és föld a különbség a szerelem és a barátság között” – különösen az olyan szerelem esetében, amely felöleli és beteljesíti a részt vevő nők érzelmi és szexuális igényeit (1824. január 11.). Naplói nyílt részletességgel taglalják a nők közötti hosszú távú kapcsolatokat, amelyeknek a szex rendszeres alkotóeleme volt. Olyan világban élt, amely nagyon eltérően viszonyult a férfi és a női homoszexualitáshoz; az előbbit még mindig terhelhette halálbüntetés, míg az utóbbit lényegében figyelmen kívül hagyták. Anne Lister – mély diszkréció mellett – a börtön- vagy legrosszabb esetben halálbüntetés réme nélkül bonyolíthatta a kapcsolatait. Saját társadalmi körében ki tudott alakítani magának egy olyan területet, ahol kényelmesen érezhette magát, elfogadva és biztonságban.

Amikor a tizenkilencedik század végén John Lister, a család Shibden Hallt megöröklő és utolsóként ott élő sarja sikeresen megfejtette a titkosírás kódját, az Anne szexuális természete felfedezésétől kapott sok majdnem a naplók pusztulását eredményezte. Barátja, Arthur Burrell, a nyugdíjas iskolaigazgató, aki maga is közreműködött a titkosírás megfejtésében, a naplók el-

égetését szorgalmazta. Úgy látta, hogy „Szinte senki nem menekülhetett előle [*Anne elől*].” John Lister azonban tanult ember lévén felismerte őse dokumentált életének történelmi értékét, ezért megtagadta barátja kérését. Úgy döntött, hogy a naplót az emeleti hálószoba egyik tölgyfa panele mögé rejti el. Ott is maradtak érintetlenül, biztonságban őrizve a titkokat további negyven éven keresztül.

Anne Lister békében volt a leszbikusságával, mert az egészséges önbecsülésben gyökerezett. Saját bevallása szerint „természetes” hajlama volt a nők iránti vonzalom. A szent szövegek liberális értelmezése szintén azt eredményezte, hogy anglikán hite soha nem ütközött testi vágyaival. Békés kapcsolatban állt Istennel és a templommal. A barátainak elmondta, hogy „soha nem megy férjhez” és hogy „nem képes férfiakat szeretni” (1816. augusztus 15.). A nőket nőként akarta szeretni – nem pedig férfinak öltözött nőként. „Tegnap éjjel azon tűnődtem – mondta egyszer –, hogy kerítek magamnak egy vidéki lányt, talán Walesből, aki tudja, hogy nem vagyok férfi, mégis hajlandó a feleségemként élni” (1831. január 6.). A keresztény templomban megkötött tradicionális házasságba vetett hite szent és sérthetetlen volt. És noha tudta, hogy *legálisan* nem léphet templomban frigyre és cserélhet gyűrűt, hitt abban, hogy ennek ellenére is odaállhat Isten és egy pap elé, hogy szent esküt tegyen a jövődőlbelijével, és formális szertartással szentesítsék az egységüket.

Anne saját terminológiát dolgozott ki leszbikusságára; önmagát a társadalomban „összekötő kapocsnak”, nem pedig férfinak vagy nőnek látta (1823. augusztus 16.). Büszkén vállalta „furcsaságát”. Élénk tudományos érdeklődésével összhangban fedezte fel önmagán szexualitását. Megvizsgálta magát belülről, hátha felfedez valami szokatlant a testén, ám csak a nők jellegzetes biológiai vonásait találta. Olvasott cikkeket más emberekről, akik más iden-